

Planbureau-werk in uitvoering

Evaluatie landschapsbeleid voor de Natuurbalans 2002

De betekenis van SGR2 voor de bescherming van
landschappen en de stand van zaken in de WCL-
gebieden, Belvedere/Unesco-gebieden en bij de
Proeftuinen

A.J.M. Koomen
T.J. Weijschedé

Werkdocument 2002/10

Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte

Wageningen, 2002

Evaluatie landschapsbeleid voor de Natuurbalans 2002

De betekenis van SGR2 voor de bescherming van
landschappen en de stand van zaken in de WCL-
gebieden, Belvedere/Unesco-gebieden en bij de
Proeftuinen

A.J.M. Koomen
T.J. Weijschedé

Werkdocument 2002/10

De reeks 'Planbureau - werk in uitvoering' bevat tussenresultaten van het onderzoek van de uitvoerende instellingen voor het Natuurplanbureau. De reeks is een intern communicatiemedium en wordt niet buiten de context van het Natuurplanbureau verspreid. De inhoud heeft een voorlopig karakter en is vooral bedoeld ter informatie van collega-onderzoekers die aan planbureauproducten werken. Citeren uit deze reeks is dan ook niet mogelijk. Zodra eindresultaten zijn bereikt, worden deze ook buiten deze reeks gepubliceerd. De reeks omvat zowel inhoudelijke documenten als beheersdocumenten.*

* Uitvoerende instellingen: Rijksinstituut voor Kust en Zee (RIKZ), Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM), Rijksinstituut voor integraal Zoetwaterbeheer en Afvalwaterbehandeling (RIZA) en Wageningen Universiteit en Researchcentrum (WUR)

Werkdocument 2002/10 is gekwalificeerd als status C.

Betekenis Kwaliteitsstatus

Status A: inhoudelijke kwaliteit is beoordeeld door een adviseur uit een zogenoemde referentenpool. Deze pool bestaat uit onafhankelijke adviseurs die werkzaam zijn binnen het consortium RIKZ, RIVM, RIZA en WUR

Status B: inhoudelijke kwaliteit is beoordeeld door een collega die niet heeft meegewerkt in het desbetreffende projectteam

Status C: inhoudelijke kwaliteitsbeoordeling heeft (nog) niet plaatsgevonden

©2002 ALTERRA Research Instituut voor de Groene Ruimte
Postbus 47, 6700 AA Wageningen.
Tel.: (0317) 47 47 00; fax: (0317) 41 90 00; e-mail: postkamer@alterra.wag-ur.nl

Project 394-11.600.07

[NPB Werkdocument 2002/10 – december 2002]

Werkdocumenten in de Reeks 'Planbureau - werk in uitvoering' worden uitgegeven door het Natuurplanbureau, vestiging Wageningen. Informatie: (0317) 47 78 45; e-mail: info@npb-wageningen.nl

Website: www.natuurplanbureau.nl

Inhoud

Samenvatting	7
1 Inleiding	9
2 Landschapsbeleid en waardevolle landschappen	10
2.1 Inleiding	10
2.2 Het oude beleid	11
2.3 Het nieuwe beleid	15
2.4 Het oude en het nieuwe vergeleken	18
3 Stand van zaken en voortgang beleidsonderdelen	19
3.1 Inleiding	19
3.2 Waardevolle CultuurLandschappen (WCL)	19
3.3 Belvedere-gebieden	23
3.4 Kwaliteitsimpuls Landschap: proeftuinen	25
4 Conclusies	34
Literatuur	36

Samenvatting

Deze rapportage beschrijft onderzoek dat is uitgevoerd in het kader van de Natuurbalans 2002. Centrale vraag in dit onderzoek is wat de veranderingen in het landschapsbeleid voor betekenis hebben voor de landschapskwaliteit. Om deze vraag te beantwoorden is een ruimtelijke analyse uitgevoerd waarbij 'oud' en 'nieuw' beleid zijn gecombineerd met een indicatieve kaart met landschappelijke waarden.

Naast de centrale vraag is ook specifiek gekeken naar een drietal beleidscategorieën. Stand van zaken in de WCL-gebieden is opgenomen om erachter te komen of het aflopen van de subsidie-regeling in 2001 ook de initiatieven tot stilstaan heeft gebracht. Voorts is er voor de Belvedere/Unesco gebieden geïnventariseerd hoeveel projecten er in 2001 vanuit het projectbureau Belvedere van subsidie zijn voorzien en de factoren die daarbij een rol van betekenis spelen. Als derde is de gang van zaken rond de zogenaamde proeftuinen geanalyseerd. Dit betreft een nieuwe beleidscategorie. De proeftuinen vormen een nieuwe beleidscategorie. De proeftuinen zijn de voorlopers voor de kwaliteitsimpuls landschap. In 8 proeftuinen wordt ervaring opgedaan, zowel inhoudelijke als procesmatige, met de vraag hoe groen-blauwe dooradering in het landschap kan worden aangelegd en hersteld.

De vergelijking van het oude met het nieuwe landschapsbeleid maakt duidelijk dat de nieuwe nota's inzetten op een nieuwe strategie: de ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie. Het traditionele spoor van behoud krijgt een beperkte plaats. Uit kaartanalyses blijkt dat onder het oude beleid zo'n 50% van de waardevolle landschappen in Nederland werd beschermd. Het nieuwe beleid halveert dit percentage. Wanneer de bescherming beperkt wordt door het omgeven van uitsluitend elementen door groene contouren zal dit percentage nog verder teruglopen.

Uit de opname van de stand van zaken in de WCL-gebieden in 2002 na het aflopen van de subsidie-regeling WCL, blijkt dat dit beleid een succes is geweest. Volgens het principe van bottom-up zijn in de meeste WCL-gebieden overlegstructuren opgezet en zijn er projecten uitgevoerd. Ook na het aflopen van de WCL-regeling is de verwachting dat deze overlegstructuren en de gebiedsmakelaars blijven functioneren. Inzet is nu de subsidieregeling voor gebiedsgericht beleid. Tevens kunnen de bestaande overlegstructuren een rol spelen in de verder uitwerking van de provinciale landschappen uit de VIJNO.

Uit de analyse van de Belvedere-gebieden komt naar voren dat er in 2001 meer projecten door het projectbureau zijn goedgekeurd dan in 2000. Reden hiervoor is een kwaliteitsverbetering van de plannen waarin steeds vaker de ruimtelijke component wordt meegenomen. Ondanks dit lijkt er sprake te zijn van een onderuitputting van het budget. Het projectbureau poogt daarom ingediende plannen met behulp van externe kennis te verbeteren om deze alsnog voor een subsidie in aanmerking te laten komen. Verder is uit een studie van het CLM in opdracht van het projectbureau Belvedere naar voren gekomen dat er onder agrariërs draagvlak bestaat voor cultuurhistorisch landschapsbeheer.

De 8 proeftuinen die als experiment gelden voor de nadere uitwerking van de kwaliteitsimpuls landschap (KIL) hebben enige vertraging opgelopen in het opstellen van uitvoeringsplannen. Hiervoor is vooral de experimenteerruimte (regelingen en financiering) die door LNV wordt geboden een belangrijke oorzaak. Verder speelt ook het dualisme van de proeftuinen een rol omdat deze zowel het nieuwe beleid voor de KIL dienen te ontwikkelen als uit te voeren.

1 Inleiding

Een van de onderdelen in de Natuurbalans is de evaluatie van het natuur-en landschapsbeleid. Ieder jaar vindt rapportage plaats van de stand van zaken of de voortgang van het beleid ten opzichte van geformuleerde doelstellingen zoals verwoord in beleidsnota's. Het onderzoek naar de evaluatie van het landschapsbeleid in 2002 is interessant omdat het beleidsveld aan verandering en vernieuwing onderhevig is. In 2001 is de nota 'Natuur voor mensen mensen voor natuur' verschenen gevolgd door het 'Structuurschema Groene Ruimte 2 (SGR2)'. In deze nota's zijn duidelijke verschillen te vinden ten opzichte van voorgaande. Het accent voor het landschapsbeleid verschuift van behoud naar een ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie.

Deze rapportage beschrijft onderzoek dat is uitgevoerd in het kader van de Natuurbalans 2002. Centrale vraag in dit onderzoek is wat de veranderingen in het landschapsbeleid voor betekenis hebben voor de kwaliteit van het landschap. Om deze vraag te beantwoorden is een ruimtelijke analyse uitgevoerd waarbij 'oud' en 'nieuw' beleid zijn gecombineerd met een indicatieve kaart met landschappelijke waarden (zie hoofdstuk 2).

Naast de centrale vraag is ook specifiek gekeken naar een drietal beleidscategorieën. Stand van zaken in de WCL-gebieden is opgenomen om erachter te komen of het aflopen van de subsidie-regeling in 2001 ook de initiatieven tot stilstaan heeft gebracht (hoofdstuk3; paragraaf 3.2.). Voorts is er voor de Belvedere/Unesco gebieden geïnventariseerd hoeveel projecten er in 2001 vanuit het projectbureau Belvedere van subsidie zijn voorzien en de factoren die daarbij een rol van betekenis spelen (hoofdstuk3; paragraaf 3.3). Als derde is de gang van zaken in de zogenaamde proeftuinen geanalyseerd. De proeftuinen vormen een nieuwe beleidscategorie. De proeftuinen zijn de voorlopers voor de kwaliteitsimpuls landschap. In 8 proeftuinen wordt ervaring opgedaan, zowel inhoudelijke als procesmatig met het realiseren van groen-blauwe dooradering in het landschap. (hoofdstuk 3; paragraaf 3.4). Conclusies komen tenslotte in hoofdstuk 4 aan bod.

2 Landschapsbeleid en waardevolle landschappen

2.1 Inleiding

NB Als gevolg van het demissionair worden van het kabinet Kok in april 2002 zijn de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening en het Structuurschema Groene Ruimte 2 nog niet door het kabinet vastgesteld. De analyse van het nieuwe beleid ten aanzien van landschap in dit hoofdstuk betreft dus een analyse van nog niet vastgesteld beleid

Het verschijnen van deel 3 van de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening en deel 1 van het Structuurschema Groene Ruimte (SGR2) markeren een omslag in het ruimtelijke beleid voor landschap. Veel van het vigerende beleid wordt vervangen door nieuw. In onderstaande tabel die is ontleend aan het SGR2 is een overzicht gegeven van het oude beleidscategorieën en hun relatie met het nieuwe.

Relatie oud en nieuw beleid		
<i>Nieuwe gebiedscategorieën</i>	<i>Nieuwe beleidscategorieën</i>	<i>Oude beleidscategorieën</i>
Gebieden voor behoud en ontwikkeling	Nationale landschappen	Nationaal landschap Groene Hart
	Provinciale landschappen	Restrictieve gebieden Waardevolle Cultuurlandschappen Gebieden behoud en herstel bestaande landschapskwaliteit Gebieden behoud karakteristieke openheid Recreatief-touristische gebieden Gebieden te ontwikkelen Nationaal landschapspatroon Restrictieve gebieden
Gebieden voor verbetering en herstel	Regionale parken	Rijksbufferzones Nadere uitwerking ROM-gebieden

Uit bovenstaande tabel blijkt duidelijk dat het aantal beleidscategorieën afneemt in het kader van het nieuwe beleid. Behalve dat de categorieën wijzigen is er eveneens een ruimtelijke en inhoudelijke verschuiving van het landschapsbeleid. Ruimtelijk neemt het areaal dat onder het landschapsbeleid wordt genoemd af en verschuift ook in locaties. Het beleid met een sterk restrictief karakter zal vooral in het Westen van Nederland worden ingezet. Inhoudelijk is er een verschuiving te zien van behoud naar behoud door ontwikkeling. Deze is in het nieuwe beleid omschreven als de ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie. Het areaal met

bescherming van landschapskwaliteit neemt af; het areaal met stimulering van de ontwikkeling van landschapskwaliteit neemt toe.

Paragraaf 2.2 vergelijkt het oude beleid met een indicatieve kaart van landschappelijke kwaliteiten. Paragraaf 2.3 herhaalt dit voor het nieuwe beleid. Paragraaf 2.4 confronteert de bevindingen uit 2.2 en 2.3 met elkaar en trekt enkele conclusies.

2.2 Het oude beleid

Onder het oude beleid vallen de categorieën die staan beschreven in de Nota Landschap (LNV, 1992), het Structuurschema Groene Ruimte 1 (LNV, 1994) en de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening (VROM, 1990). Het zijn de volgende beleidscategorieën:

- Waardevolle Cultuurlandschappen (WCL)
- Gebieden behoud en herstel landschapskwaliteit (GBH)
- Nationaal LandschapsPatroon (NLP)
- Restrictief beleid rijk (rijksbuffergebieden)
- Restrictief beleid provincies
- Nationale Parken
- Belvedere/Unesco gebieden

Een combinatie van bovenstaande beleidscategorieën is in een kaartbeeld samengevoegd om te illustreren welk deel van het Nederlandse landschap onder een oude beleidscategorie ligt (kaart 2). Een indicatieve kaart met landschappelijke kwaliteiten (Farjon, 2001) is als kaart 1 opgenomen. Uit een analyse van het totale areaal oude beleid met de kaart met landschappelijke kwaliteiten blijkt dat 74% van de gebieden met een grote tot zeer grote landschapskwaliteit door het oude beleid wordt afgedekt.

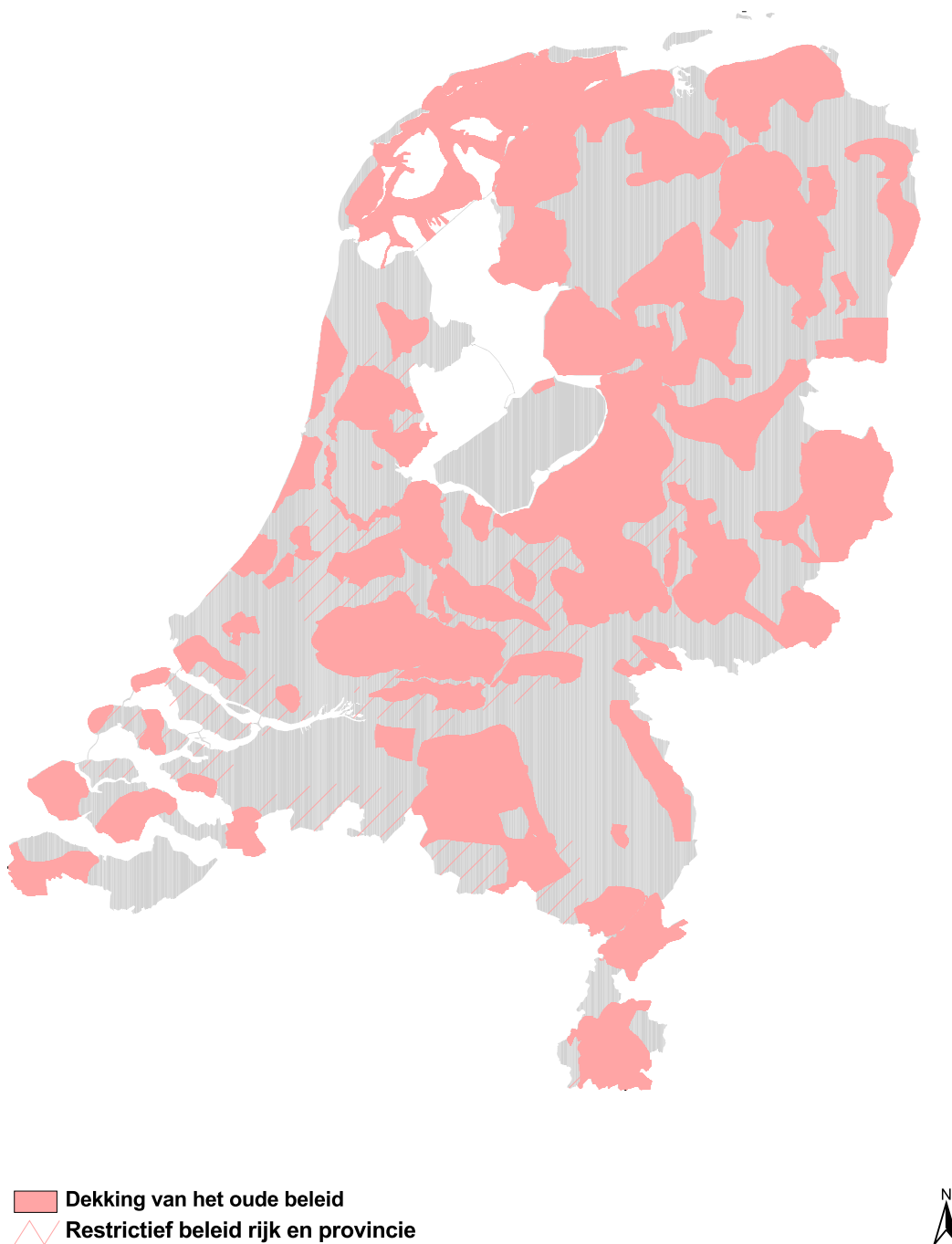
Bij een nadere beschouwing van de beleidscategorieën behorende bij het oude beleid blijkt dat er twee nauwelijks tot uitwerking zijn gekomen en van specifieke instrumentatie zijn voorzien; het betreft de categorieën 'Gebieden behoud en herstel landschapskwaliteit' en het 'Nationaal Landschaps Patroon'. Voor beide categorieën zijn geen bronnen te vinden waaruit blijkt dat deze een rol hebben gespeeld in het landschapsbeleid zoals dat in de Nota Landschap (1992) werd verwoord. De twee beleidscategorieën in kwestie vormen dus 'papieren' beleid. In kaart 3 is het areaal van het oude beleid zonder de twee 'papieren' beleidscategorieën weergegeven. Het blijkt dat er nog steeds 62% van de grote tot zeer grote landschapskwaliteit door het oude beleid zonder de 'papieren' beleidscategorieën wordt afgedekt.

Landschapskwaliteit

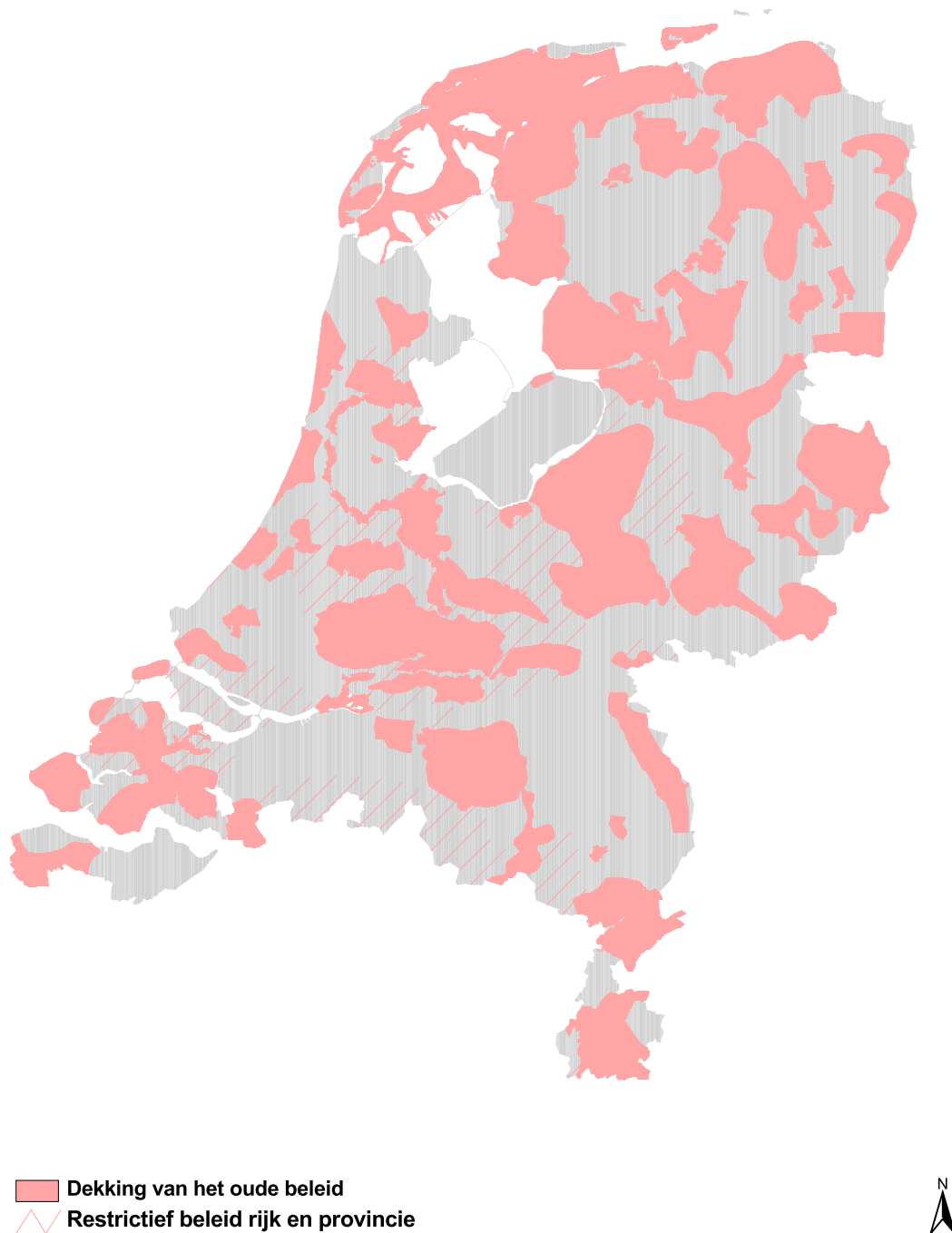
Kaart 1: Indicatieve kaart huidige landschapskwaliteit

Dekking oude beleid (totaal)

Kaart 2: Overzicht van de dekking van het oude beleid

Dekking oude beleid (effectief)

Kaart 3: Dekking oude beleid zonder 'papieren' categorieën

2.3 Het nieuwe beleid

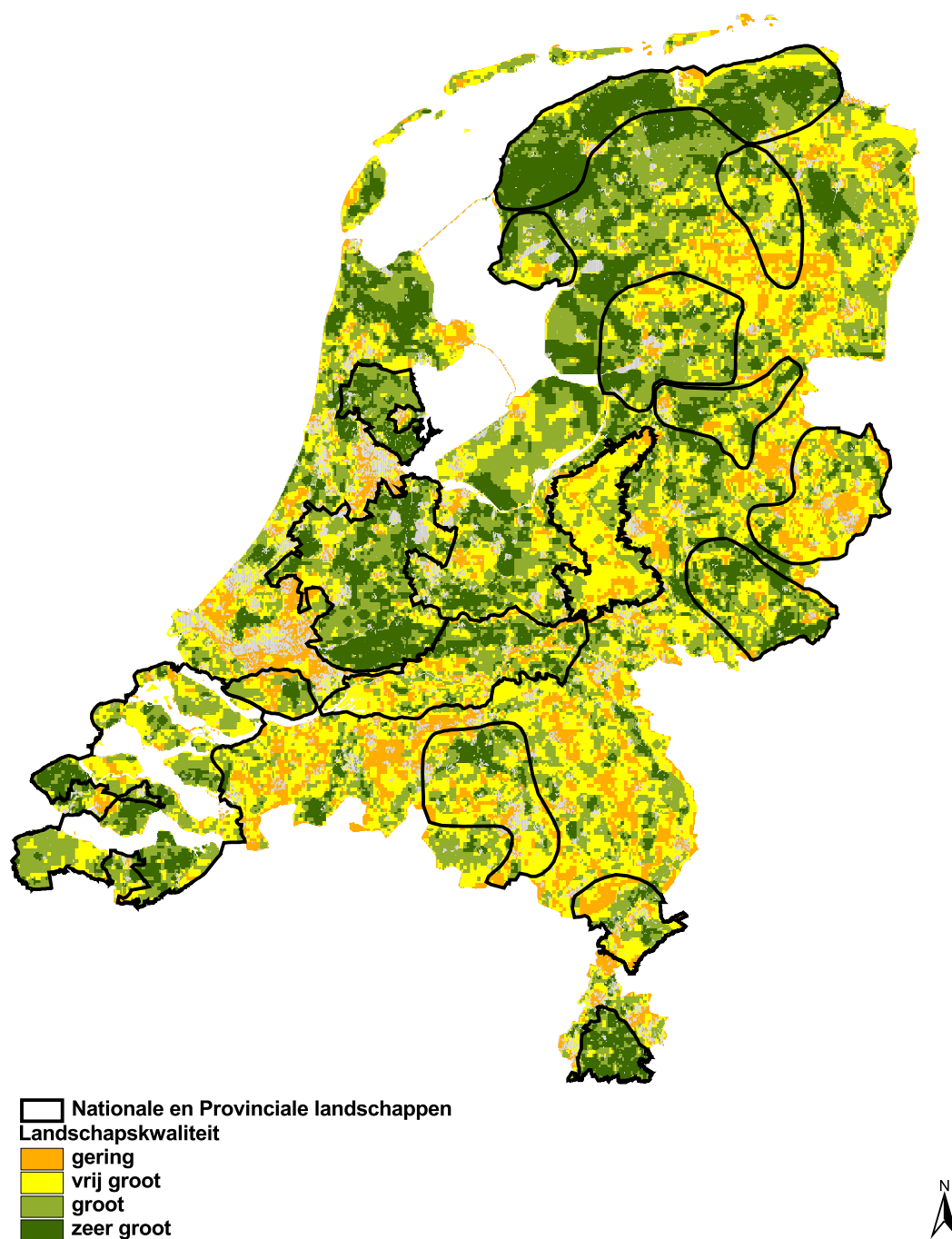
Het nieuwe beleid wordt vormgegeven in de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening en het Structuurschema Groene Ruimte 2. De nationale en provinciale landschappen vormen samen met de regionale parken de nieuwe beleidscategorieën. De nationale landschappen zijn door het rijk geselecteerd op basis van hun bijzondere landschappelijke, cultuurhistorische en recreatieve waarden die van belang zijn voor het functioneren van het landschap en nu of in de toekomst worden bedreigd door ruimtelijke ontwikkelingen. De provinciale landschappen zijn een nadere selectie van Belvedere/Unesco gebieden en WCL-gebieden. De regionale parken tenslotte worden ingesteld om het aaneengroeien van stedelijke gebieden te voorkomen en recreatief en aantrekkelijk groen in en om de stad te behouden en/of verder te ontwikkelen.

Wanneer concrete bescherming van waardevolle landschappen ter sprake komt blijkt dat er een selectie van Belvedere/Unesco-gebieden samen met de regionale parken in aanmerking komen voor de aanwijzing van groene contouren om waardevolle landschapselementen en daarmee voor restrictief beleid. De nationale en provinciale landschappen gaan veel meer uit van de ontwikkelingsgerichte strategie waarbij ontwikkelingen in het gebied een bijdrage moeten gaan leveren aan de landschapskwaliteit. In de nationale landschappen ligt de regie bij het rijk; in de provinciale bij de provincie. In alle overige gebieden is de ontwikkelingsgerichte strategie eveneens van toepassing.

In kaart 4 zijn op de achtergrond de waardevolle landschappen weergegeven met daar overheen de begrenzingen van de nationale en provinciale landschappen. Het blijkt dat de Nationale en Provinciale Landschappen samen 50% van de gebieden met een hoge tot zeer hoge landschapskwaliteit omvatten.

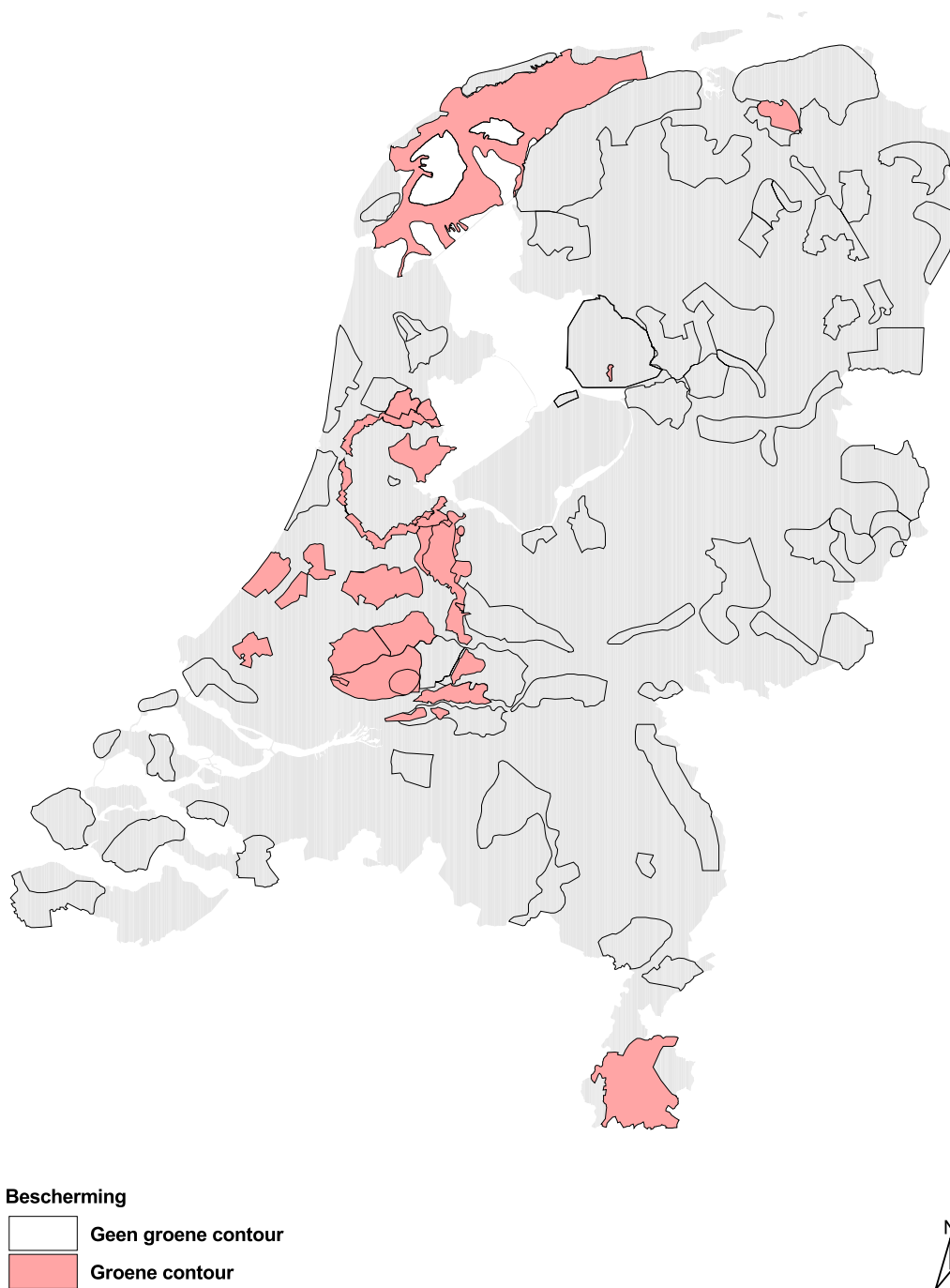
Om specifiek de groene contouren (restrictief beleid) in beeld te brengen zijn deze in kaart 5 weergegeven tegen een achtergrond van de waardevolle landschappen. Slechts 25% van de meest waardevolle landschappen worden door deze voorgenomen groene contouren afgedekt. Indien men overgaat tot het op element-niveau aanwijzen van groene contouren zal dit percentage aanmerkelijk lager uitvallen (orde 10%). In de Natuurverkenning 2001 staat ter vergelijking de situatie onder het vigerende restrictieve beleid : 50%.

Landschapskwaliteit en Nationale/Provinciale landschappen

Kaart 4 Landschapskwaliteit en Nationale/Provinciale landschappen

Groene contouren voor landschap in vijno-3

Kaart 5 Groene contouren voor landschap in VIJNO-3

2.4 Het oude en het nieuwe vergeleken

In paragraaf 2.2 en 2.3 in respectievelijk het oude en het nieuwe beleid vergeleken. Op basis van de kaarten 1 tot en met 5 en de daaruit afgeleide getallen kunnen de volgende conclusies worden gepresenteerd:

1. Alle beleidscategorieën van het oude beleid die direct aan landschap zijn verbonden bedekken in totaal 74% van de waardevolle landschappen.
2. Alle beleidscategorieën van het oude beleid, exclusief 'Gebieden behoud en herstel landschapskwaliteit' en 'Nationaal LandschapsPatroon' (nooit voorzien van instrumentatie en daardoor nooit tot uitvoering gekomen) bedekken 62% van de waardevolle landschappen.
3. De nieuwe beleidscategorieën uit Vijn0 en SGR-2 nationale en provinciale landschappen bedekken 50% van de waardevolle landschappen.
4. Beleid met een sterk restrictief karakter bedekt in het nieuwe beleid (groene contouren) 25% van de waardevolle landschappen (onder het vigerende beleid was dat 50%). Binnen deze gebieden zal een selectie van waardevolle elementen een concrete bescherming via een groene contour verkrijgen waarmee het daadwerkelijke restrictieve beleid voor landschap op een nog lager percentage zal uitkomen.
5. Het restrictieve nieuwe beleid heeft vooral betrekking op gebieden in het Westen van Nederland die onder hoge ruimtelijke druk staan. Deze landschappen worden in een studie van Farjon et. al. (2001) naar de internationale betekenis van het Nederlandse landschap als zeer waardevol gekarakteriseerd.

3 Stand van zaken en voortgang beleidsonderdelen

3.1 Inleiding

Hoofdstuk 3 beschrijft drie onderdelen van het landschapsbeleid die participatief, decentraal en bottom-up uitvoering en ontwikkeling van beleid omvatten. Het gaat hier om de Waardevolle CultuurLandschappen (3.2) Belvedere-gebieden (3.3) en de Kwaliteitsimpuls Landschap zoals die wordt uitgewerkt in de proeftuinen (3.4). Voor alle drie deze onderdelen van het landschapsbeleid is de stand van zaken en de voortgang opgenomen waarvan in dit hoofdstuk verslag wordt gedaan.

3.2 Waardevolle CultuurLandschappen (WCL)

De laatste beleidsevaluatie van de WCL gebieden heeft plaatsgevonden in 2000 (Pleijte et. al, 2001). Dit ging over de periode van 1994-1999. Na deze evaluatie zijn nog nieuwe projecten en initiatieven gestart tot aan eind 2001. De financiële afrekening van de projecten zal plaatsvinden in het derde kwartaal van 2002.

De LNV-ervaringen met het WCL-beleid en hoe nu verder

Met de WCL-aanpak is goede ervaring opgedaan in het gebiedsgerichte werken van de Rijksoverheid en LNV in het bijzonder. Het verminderen van de spanning tussen functies is, conform de SGR-doelstelling, in de WCL's grotendeels geslaagd. Ook in termen van bestuurlijke vernieuwing (bottom-up/top-down) is de aanpak in de meeste gebieden goed aangeslagen. Met name in de gebieden waarin *van het begin af* aan werd gewerkt met een zogenaamd 'gebiedsloket' of een gebiedsmakelaar is de betrokkenheid van de doelgroepen beter uit de verf gekomen. Een gebiedsloket of gebiedsmakelaar is het centrale aanspreekpunt voor initiatieven en plannen in een WCL-gebied met een coördinerende functie. Bij WCL-gebieden gaat het om de gebieden Winterswijk, Midden-Limburg, Zak van Zuid-Beveland en Waterland. Voor de gebieden Zuidwest-Friesland, Noordoost-Twente, Vecht-Regge, Graafschap is – na pressie van LNV - in de loop van de WCL-aanpak alsnog gekozen voor een gebiedsloket/gebiedsmakelaar. De betrokkenheid is een sterk punt in de WCL-aanpak. Daardoor lukte het om in de gebieden tot een 'gedragen' gebiedsperspectief te komen met daarvan afgeleide concrete jaarprogramma's die er met name op waren gericht om de spanning tussen landbouw, natuur en recreatie af te laten nemen en deze te versterken.

De provincies hebben de regietaak over het algemeen goed opgepakt en in de samenwerking tussen provincies en LNV is over en weer 'geleerd' en tussentijds bijgesteld. Relevant daarbij waren de sturingsinstrumenten zoals:

- de vastgestelde gebiedsperspectieven en de daarop gebaseerde jaarprogramma's;
- de financiële voortgangsrapportages die jaarlijks door LNV - in overleg en met medewerking van provincies en gebieden zijn samengesteld;
- de initiatieven op het gebied van monitoring in de periode 1994 - 1996 en 1997 - 1999, waarbij de 11 WCL's in hun ontwikkeling zijn gevolgd. De monitoring bestond uit twee metingen (1994-1996 en 1997-1999), resulterend in de onderhavige evaluatie. Tijdens

deze twee meetperioden is van elke WCL een afzonderlijke 'gebiedsrapportage' gemaakt. Deze vormde een goede basis voor de afstemming binnen (provincie en actoren) en buiten het gebied (onder andere provincie - LNV);

- activiteiten op het terrein van communicatie, kennisoverdracht en verdieping van kennis.

De samenwerking met en betrokkenheid van gemeenten is, met uitzondering van de gebieden Midden-Limburg, Winterswijk en De Zak van Zuid-Beveland, minder goed uit de verf gekomen. Juist vanwege de betrokkenheid van het lokale bestuur op het terrein van regelgeving, maar ook vanwege de directe verantwoordelijkheid voor het 'buitengebied' is betrokkenheid van gemeenten bij het gebiedsgerichte beleid een 'must'. In de toekomst zal hierop meer door de provincies gestuurd moeten worden. Als voorbeeld geldt het gebied Midden-Limburg waar inmiddels meer gemeenten in de WCL-aanpak participeren. Dit komt de aanpak en het gebied bijzonder ten goede wat blijkt uit gerealiseerde plannen en projecten.

Opmerkelijk is dat de abstracte beleidscategorie 'Waardevol Cultuurlandschap' uit het SGR letterlijk gezicht heeft gekregen en door verschillende gebieden als begerenswaardig wordt beschouwd. Sommige gebieden (onder andere Midden-Limburg, Winterswijk, Zak van Zuid-Beveland) zijn dan ook van plan de titel 'Waardevol Cultuurlandschap' te blijven voeren.

Aan de start van WCL bleek het niet mogelijk te werken met afrekenbare doelen, omdat deze ontbraken in het SGR-I. Ook tijdens het proces van het opstellen van de gebiedsperspectieven zijn deze niet meegenomen omdat er in de geest van die tijd (1993-1994) vooraf geen 'blauwdruk' werd opgelegd, maar via een bottom-up proces een gedragen gebiedsperspectief tot stand diende te komen als basis voor concrete jaarlijkse uitvoeringsprogramma's.

Achteraf gezien valt dat – gezien in de geest van deze tijd - aan te merken als een van de wat zwakkere onderdelen van de WCL-aanpak. Zoals bekend, wordt hier in het toekomstig gebiedenbeleid van Rijksoverheidswege rekening mee gehouden. De gestelde doelen moeten op hoofdlijnen toetsbaar en afrekenbaar zijn.

Ook bleken in de loop der tijd WCL- gebieden té groot en andere té klein te zijn voor een effectieve gebiedsgerichte benadering. Met name de WCL-gebieden Noord Drenthe en de Meierij die - achteraf gezien - qua omvang té groot zijn voor voldoende bestuurlijke en maatschappelijke betrokkenheid. Gebieden als Winterswijk en Zak van Zuid-Beveland zijn daarentegen té klein als het gaat om voldoende organiserend vermogen om binnen het gebied tot oplossingen in de sfeer van bijvoorbeeld de fysieke inrichting (onder andere uitplaatsing bedrijven) te komen. Ook het feit dat destijds - bij de start van WCL - een duidelijk uitgesproken visie op de landbouwsector ontbrak, heeft bij het scherp krijgen van het onderdeel heroriëntatie landbouw bemoeilijkt. Het meenemen van biologische landbouw was indertijd geen doelstelling van beleid. Desondanks is er veel pionierswerk in de WCL-gebieden verricht. Juist de WCL's hebben veel bijgedragen aan de discussie over nieuwe economische dragers in het landelijk gebied.

Ervaringen verwerken in SGB

Veel van de opgedane ervaringen zijn inmiddels meegenomen in de nieuwe besturingsfilosofie voor de gebiedsgerichte inrichting van het Landelijk Gebied, 2001 - 2004, vastgelegd in de bestuursovereenkomst en de nieuwe (Rijks) Stimuleringsregeling Gebiedsgericht Beleid' (SGB) die - zoals het er nu naar uitziet - medio 2002 operationeel zal zijn. VROM, LNV, V&W (en in de toekomst wellicht ook OC & W en VWS) zullen via deze nieuwe (Rijks)regeling het gebiedenbeleid faciliteren, met als uitgangspunt dat de regierol bij de provincies ligt als het gaat om de planvorming en programmering. Mede vanuit de opgedane ervaringen in de WCL-aanpak is daarbij afgesproken de realisatie van het beleid vorm te geven door het *formuleren*

van in toetsbare en afrekenbare termen omschreven te realiseren doelen. Daarbij vindt een directe koppeling plaats tussen de operationele doelen en de daarvoor beschikbaar te stellen middelen. Ook zullen in de SGB de volgende 'leerpunten' uit de WCL-aanpak worden meegenomen:

- het bijeenbrengen van top-down-beleid en bottom-up-ideeën;
- het werken met een 'gebiedsloket' als katalysator voor het proces en als garantie voor maatwerk;
- een juiste schaal van de gebieden met het oog op goede organisatie en uitvoering van de integrale, gebiedsgerichte benadering;
- het cyclisch proces (gebiedsvisie, uitvoeringsprogramma, gebiedsactoren, monitoring) als basis voor een doelgerichte uitvoering. Tussentijdse bijstelling (conform ervaringen WCL) is dan logisch;
- de publiek-private aanpak die in de praktijk van WCL goed vorm heeft gekregen.

Op dit moment is nog geen algemene uitspraak mogelijk over de toekomstige positie van WCL's. Het WCL 'Waterland' zal deel uit gaan maken van het in de Vijfde Nota voorziene Nationale Landschap Midden Noord-Holland. Tevens is in de Vijfde Nota sprake van een Nationaal Landschap bestaande uit een deel van de Zeeuwse en Zuid-Hollandse Delta. Mocht dit gerealiseerd worden, dan zal het WCL 'de Zak van Zuid-Beveland' daar zeer waarschijnlijk deel van uit gaan maken. In de Vijfde Nota is tevens sprake van door de provincies aan te wijzen Provinciale Landschappen. De overige WCL-gebieden zijn allen in deze nieuwe categorie opgenomen.

Informatie uit telefoongesprekken

Na de evaluatie van het beleid met betrekking tot de elf Waardevolle Cultuurlandschappen uit 2000 is er geen evaluatieronde meer geweest. De oorzaak hiervan ligt in het feit dat in 2002 een afronding van het WCL-beleid zal plaatsvinden. Oktober 2001 zijn de laatste aanvragen door LNV gehonoreerd, zodat dit laatste jaar niet als zinvol werd ervaren om te evalueren. Om toch enigszins een beeld te krijgen of, en zo ja op welke wijze, de gebiedsgerichte aanpak en ervaringen worden voortgezet zijn met contactpersonen van 8 van de 11 WCL-gebieden telefoongesprekken gevoerd. De geraadpleegde personen staan vermeld in de onderstaande tabel.

WCL-gebied	Contactpersoon
Veluwe	Piet Nicolai
Vecht-Regge	Jan Souman
Noord-Oost Twente	Marcel Nolten
Zak van Zuid-Beveland	Wim de Wilde
Meerij	Arie Meulepas
Winterswijk	Koert Schonewille
Noord-Drenthe	Henk v.d. Horst
Waterland	Ton Kraakman

Uit de telefoongesprekken is gebleken dat de gebiedsgerichte aanpak, welke in het 'WCL-tijdperk' is ontstaan, zal worden voortgezet. De lopende projecten worden afgerond, maar onder de nieuwe gebiedscategorie 'Provinciaal landschap' zullen nieuwe gebiedsgerichte projecten (welke voortkomen uit nieuw opgestelde gebiedsprogramma's) worden geformuleerd. Een uitzondering hierop is het WCL-gebied Veluwe. Deze gaat over in de gebiedscategorie 'Nationaal landschap'. In de toekomst ligt voor de Veluwe de functie veel

meer op het terrein van het combineren van natuur en recreatie, terwijl in de andere (voormalig) WCL gebieden het accent juist meer ligt op de verwevenheid tussen landbouw, landschap en natuur. Het kleinere gebied Waterland zal de komende jaren worden uitgebreid in een door de provincie Noord-Holland ondersteund initiatief 'Noord-Hollands Midden'. Hier zullen de WCL-ervaringen die zijn opgedaan in Waterland worden gebruikt voor het midden van Noord-Holland.

Voor de continuering van het gebiedgerichte beleid in het landelijk gebied is door het Rijk een nieuwe bijdrageregeling opgesteld: de subsidieregeling gebiedsgericht Beleid (SGB). In deze regeling worden subsidies van LNV, VROM en V&W gebundeld ingezet. Alle WCL gebieden zullen aanspraak willen maken op deze vorm van financiering. Om hiervoor in aanmerking te komen, zullen de uitvoeringprogramma's of gebiedsprogramma's opgesteld moeten worden. Iedereen is hier al een aardig eind mee op weg. Kritiekpunt van veel van de respondenten is dat de SGB regeling er al had moeten zijn, maar nog niet gereed is. Hierdoor dreigen allerlei initiatieven uit de streek te stagneren. Naast de SGB regeling, wordt ook wordt gezocht naar andere financiers, zoals gemeenten, provincies en waterschappen en EU.

Positief zijn alle respondenten in de voormalige WCL-gebieden over de ervaringen die zijn opgedaan met ontstane overlegstructuren. Deze zullen in de toekomst dan ook blijven bestaan. Er zijn vooral contacten opgedaan tussen onder andere boeren, natuur- en landschapsorganisaties. In veel gevallen worden deze uitgebreid. Met name gemeenten waren niet erg goed betrokken bij de initiatieven, maar zullen in de toekomst meer betrokken raken. In de ondervraagde gebieden wordt nu gebruik gemaakt van een gebiedsmakelaar om te zorgen dat initiatieven vanuit de streek door de regelingen heen kunnen worden geloodst. Een gebiedsmakelaar is over het algemeen een medewerker bij een provincie; en een enkele keer een externe persoon. Financiering van een gebiedsmakelaar vindt meestal plaats vanuit de provincie (gebiedsgericht beleid). Tevens spoort de gebiedsmakelaar de streek aan om initiatieven te ontplooien. Dit zal de komende jaren na het stopzetten van de WCL-regeling worden doorgezet.

3.3 Belvedere-gebieden

Het Belvedere-beleid richt zich op het behoud van cultuurhistorische waarden, door deze richtinggevend te laten zijn voor nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen; het zogenaamde behoud door ontwikkeling. Een instrument om dit te bewerkstelligen is de subsidieregeling Belvedere waarmee projecten kunnen worden gefinancierd (zie Kaart 6).

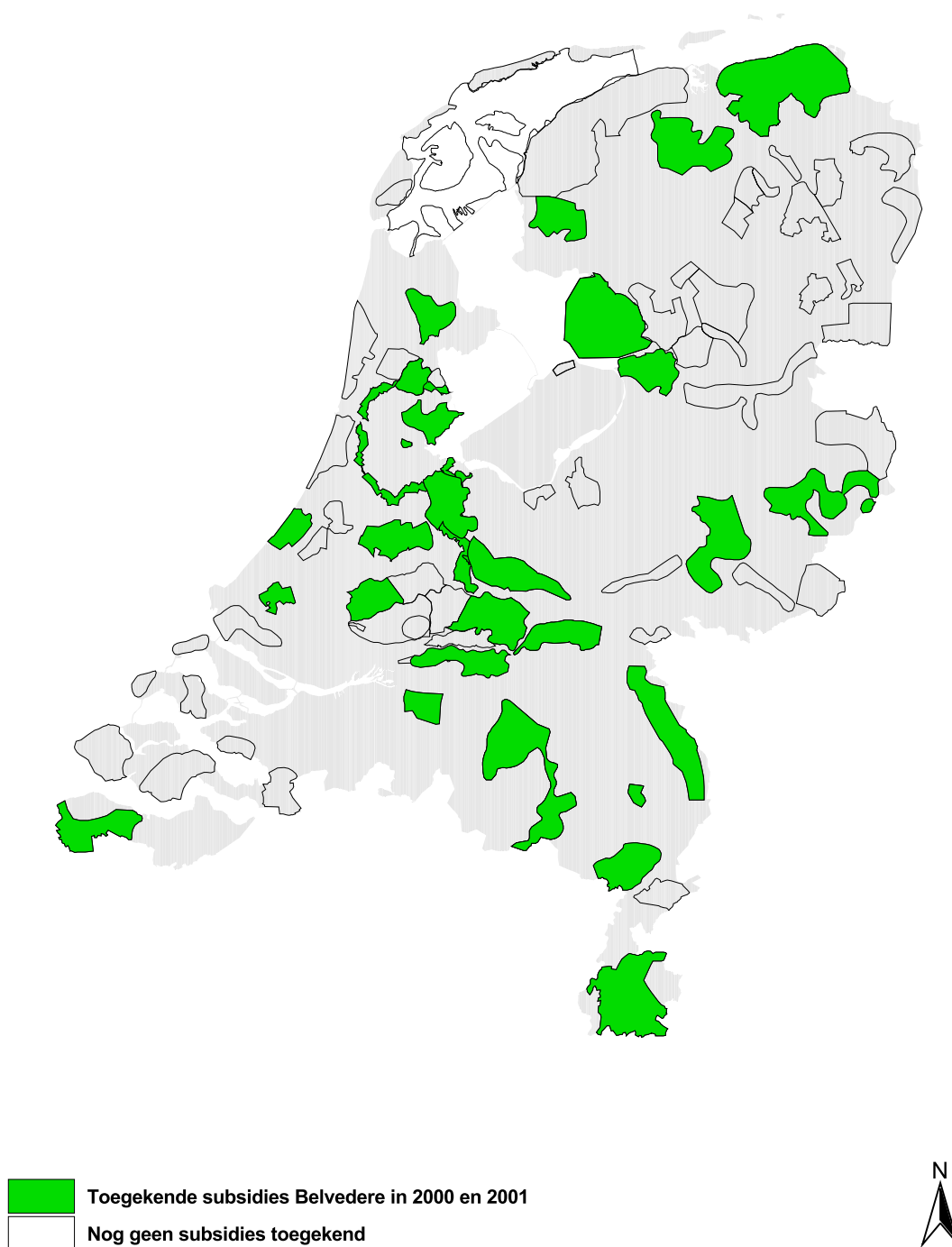
In het jaar 2000 werden 179 subsidieaanvragen ingediend, waarvan er slechts 37 werden toegewezen. De oorzaak van deze lage toekenning wordt voornamelijk veroorzaakt, doordat het Belvedere gedachtengoed in het grootste deel van deze aanvragen niet of nauwelijks was terug te vinden. Zo waren veel van de aanvragen nog puur op herstel en/of conservering gericht. Ze gingen voorbij aan de ruimtelijke ontwikkelingscomponent. Met 5,5 miljoen gulden is het begrote budget dan ook niet uitbesteed.

Van al deze 37 projecten blijkt dat ze allemaal van start zijn gegaan in 2001. Bovendien zijn er al enkele reeds afgerond. Er is een klein aantal projecten met grote startproblemen vanwege vergunning- en subsidieaanvragen, personele problemen en het (ontbreken van) bestuurlijke toestemming. Hierdoor hebben 8 projecten een uitloop van meer dan 6 maanden. De overige projecten lopen goed, of redelijk op schema. De doelstellingen, zoals geformuleerd in de projectvoorstellen, zijn over het algemeen wel gehaald of men verwacht dat ze gehaald worden.

Vaak zijn er aanvullende voorwaarden gesteld aan projecten bij de toekenning van subsidie. Veel aanvullende voorwaarden hadden te maken met het bekendmaken/uitdragen van de (resultaten van) de projecten of met de gewenste samenwerking met andere partijen. (NovioConsult, 2001). Bij 24 van de 27 projecten waaraan aanvullende voorwaarden zijn gesteld, hebben aan die voorwaarden voldaan, of er is geen reden om aan te nemen dat dit in de toekomst niet zal gebeuren. Het is vaak zo dat de aanvullende voorwaarden niet tot een aanvulling in het project hebben geleid. Ze zijn vaak in algemene termen geformuleerd en zijn enigszins 'pro-forma' opgenomen in de projectopzet of men was van mening dat het project al voldeed aan de opgelegde voorwaarden.

In het jaar 2001 blijkt de Belvedere-gedachte 'behoud door ontwikkeling' al meer gestalte hebben gekregen. Het resultaat zijn beter doordachte aanvragen, met weliswaar minder aanvragen (125), maar meer toekenningen voor subsidie (48). Er zijn twee nieuwe subsidiecategorieën toegevoegd: 'kennis' en 'experiment'. De adviescommissie (die de aanvragen beoordeelt) zegt hierover in haar adviesrapport: "Indien de cultuurhistorie een meer prominente plaats dient te verwerven bij de inrichting van Nederland, dan kan niet alleen worden volstaan met een traditionele aanpak van de cultuurhistorie. Er dienen instrumenten, technieken en vooral nieuwe benaderingen te worden gevonden om behoud door ontwikkeling meer dan nu mogelijk te maken. De beide subsidiecategorieën voor dit soort innovatieve initiatieven en hebben wat ons betreft daarin nu al hun waarde bewezen."

De adviescommissie wijst in het belang van een verdere ontwikkeling van het Belvedere-gedachtengoed daarnaast op het belang van netwerkvorming. Net als vorig jaar werd bij een aantal projecten als expliciete voorwaarde voor subsidieverlening aangegeven dat het draagvlak voor het project moet worden verbreed. "daar waar reeds bij de verkenning van het vraagstuk voor een brede inzet van de partijen en belangen wordt gekozen, is niet alleen een goede basis gelegd, maar kan de 'chemie' tussen de partijen leiden tot nieuwe vraagstellingen en oplossingen." De adviescommissie oppert daarbij het idee 'gebiedsmakelaars' in te zetten die de vraagstukken en het spelersveld kunnen verkennen.

Kaart 6 Toegekende subsidies Belvedere in 2001 en 2002

Andere aanbevelingen die de adviescommissie doet, richten zich veel meer op het vergroten van het aantal subsidieaanvragen, bijvoorbeeld door een intensievere begeleiding van potentiële aanvragers. Ook zal de opgedane kennis en ervaring uit de gesubsidieerde projecten ter beschikking moeten komen voor op te stellen projectplannen. Bij een groot aantal aanvragen is, naast een stimuleringsregeling voor ideeënvorming en planontwikkeling, tevens behoefte aan een meer substantiële regeling van waaruit ook investeringsplannen gerealiseerd kunnen worden. De commissie geeft aan dat het jammer is dat er weinig projectaanvragen waren die ingingen op een aantal grote ruimtelijke vraagstukken, zoals de reconstructie, waterbeheersing en plattelandsvernieuwing.

In 2001 is ongeveer 6,2 miljoen gulden aan projectgeld uitgegeven, wat evenals in 2000 minder is dan het beschikbare budget. Alhoewel de kwaliteit van de projecten omhoog is gegaan is een verdere kwaliteitsverbetering nodig om tot een volledige uitputting van budgetten te komen.

Het projectbureau Belvedere heeft in 2002 een onderzoek laten verrichten door CLM Onderzoek en Advies BV naar mogelijkheden voor cultuurhistorisch landschapsbeheer door agrariërs. Het doel van het onderzoek is om het animo van agrariërs voor cultuurhistorisch landschapsbeheer in kaart te brengen, de knelpunten en kansen die zij ervaren en de voorwaarden waaronder zij bereid zijn mee te werken aan cultuurhistorisch landschapsbeheer.

De resultaten van het onderzoek geven aan dat er duidelijk interesse is voor cultuur-historie en cultuurhistorisch landschapsbeheer onder agrariërs. Echter, gezien het toenemend aantal niet-agrarische bewoners in het buitengebied is het belangrijk ook hen te betrekken bij cultuurhistorisch landschapsbeheer. Als meest bedreigde elementen ziet men: de structuur en openheid van het landschap; de bebouwde omgeving (boerderijen); landschappelijke beplantingen; de boer zelf oftewel de agrarische bedrijvigheid op het platteland. Veel factoren van buitenaf bedreigen het specifieke streekeigen karakter: de schimmelwijken van de dorps- en stadsuitbreiding, nieuwe bedrijventerreinen, de realisatie van de ecologische Hoofdstructuur en geïsoleerde nieuwe woningen en bedrijfsgebouwen in een streekvreemde stijl.

3.4 Kwaliteitsimpuls Landschap: proeftuinen

Wat is de KIL?

De Kwaliteitsimpuls Landschap kortweg KIL genoemd is een nieuwe regeling van het Ministerie van LNV om actief de landschappelijke, ecologische en recreatieve kwaliteiten van het landschap te verhogen. De KIL vormt onderdeel van de ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie zoals die in de beleidsnota 'Mensen Voor Natuur, Natuur Voor Mensen' staat beschreven. In deze nota staat een aankondiging dat tot 2020 een oppervlak van 400.000 hectare platteland wordt opgeknapt door middel van de KIL, door 40.000 hectare landschapselementen aan te leggen, te herstellen en te onderhouden.

Landschapselementen zoals houtwallen, heggen en bomenrijen (groen) en beken, moerassen, oevers en poelen (blauw) moeten samen een groen-blauwe dooradering (GBDA) gaan vormen. Samen met een betere ontsluiting van deze gebieden in de vorm van fiets- en wandelpaden moet er in deze landschappen een multifunctioneel (landschap, natuur en recreatie) en een samenhangend netwerk gaan ontstaan.

Ligging Proeftuinen

Kaart 7 Ligging Proeftuinen als uitwerking van de Kwaliteitsimpuls Landschap

Het aanleggen van landschapselementen die bijdragen aan de groen-blauwe dooradering moet gaan plaatsvinden op het land van particulieren en boeren, voor een klein areaal is sprake van een functiewijziging waar een vergoeding voor inkomstenderving tegenover zal staan. Tevens zal voor het beheer een vergoeding geregeld gaan worden. Draagvlak onder particuliere landeigenaren en boeren is dus essentieel voor het welslagen van de KIL.

In de periode 2001 tot 2003 zal er in 8 zogenaamde proeftuinen ervaring worden opgedaan met de KIL. De ervaringen in de proeftuinen worden gebruikt om definitieve regelingen voor de KIL op te zetten. Uitgaande van een gemiddelde grootte van de Proeftuinen van tussen de 5.000 en de 7.000 hectare kan het aantal KIL-gebieden tot 2020 groeien tot een totaal van ongeveer 80.

Waarom een KIL?

Onder invloed van een toenemende vraag naar ruimte voor bebouwing en infrastructuur en de schaalvergroting van de landbouw is de kwaliteit van het Nederlandse landschap de afgelopen decennia sterk achteruit gegaan. Houtwallen verdwenen, natuurgebieden raakten versnipperd, het kleinschalige micro-relief werd grotendeels geëgaliseerd en voetpaden verdwenen. Deze achteruitgang en verrommeling van het landschap kan ondanks het landschapsbeleid niet worden stopgezet. Het landschapsbeleid was daarvoor te weinig concreet.

Om de verdere achteruitgang van het landschap te stoppen en om te zetten naar een kwaliteitsverbetering is daarom in het landschapsbeleid gekozen voor een meer offensieve strategie. De KIL maakt daar een onderdeel van uit.

Ligging en selectie van de proeftuinen

Voor de selectie van de eerste 8 proeftuinen is aan alle provincies gevraagd om voorstellen te doen. Uit deze voorstellen heeft het Interprovinciaal Overleg (IPO) in samenwerking met LNV een selectie gemaakt. Uit deze selectie zijn de volgende gebieden naar voren gekomen (Kaart 7):

- Reitdiep en omgeving (Groningen)
- Noordoost-Twente (Overijssel)
- Ooypolder/Groesbeek (Gelderland)
- Langbroekwetering (Utrecht)
- Wijk en Wouden (Zuid-Holland)
- West Zeeuws-Vlaanderen (Zeeland)
- Groene Woud (Noord-Brabant)
- Gulpen-Witten (Limburg)

In het Structuurschema Groene Ruimte (SGR2, deel 1) staat beschreven dat de proeftuinen in het vervolg bij voorkeur binnen de aangewezen beleidscategorieën van de Provinciale en Nationale Landschappen moeten liggen. Verder is het zo dat de proeftuinen buiten de EHS liggen, al kunnen enclaves EHS wel binnen een gebied van een proeftuin vallen; deze EHS-enclaves maken in dat geval geen onderdeel uit van de plannen voor de KIL.

Wie doen er mee in de proeftuinen?

In de ontwikkeling van de proeftuinen spelen vele partijen een rol. De precieze samenstelling van de groep van betrokkenen varieert enigszins tussen de proeftuinen. Een aantal actoren is echter in bijna alle proeftuinen vertegenwoordigd:

- Provincie
- Dienst Landelijke Gebied
- Gemeenten
- Waterschappen
- Provinciaal Landschapsbeheer
- Landbouworganisaties

Locale organisaties op het terrein van natuur en/of milieu zijn vaak betrokken bij de proeftuinen. Dit geldt in mindere mate voor recreatieschappen of andere vertegenwoordigers vanuit deze sector.

Hoe werken de proeftuinen?

In de proeftuinen wordt nadrukkelijk het planningsconcept bottom-up gehanteerd om tot planvorming te komen. Dit houdt in dat bewoners, grondeigenaren en gebruikers van een landschap veel invloed hebben op de plannen. Zij wonen en werken immers in het gebied en hebben een goed beeld van wensen, eisen en problemen.

De provincies hebben over het algemeen de regie over het proces van planvorming en vormen het aanspreekpunt voor de proeftuinen.

Het rijk stuurt in dit proces op hoofdlijnen en toetst op resultaten. Het sturen op hoofdlijnen gebeurt vooral door middel van het meegeven van richtlijnen voor de identiteit van landschappen. Hiervoor zijn brochures verschenen met de titel 'De kern van het landschap' en 'Ontwikkelen met kwaliteit'. In deze brochures worden 8 verschillende kernkwaliteiten van landschap beschreven en worden binnen de onderscheiden landschapstypen in Nederland kenmerkende landschapselementen beschreven. Deze vorm van sturen op hoofdlijnen is in feite een wijze van sturen met kennis.

Het toetsen op resultaat is de tweede rol die het rijk zal gaan uitvoeren. Specifiek voor de proeftuinen betekent dit dat de visies en plannen die uit de proeftuinen komen zullen worden onderworpen aan een inhoudelijke toets. De kernkwaliteiten van het landschap en de kenmerkende landschapselementen zullen hierin een prominente rol spelen. Criteria voor toetsing van de KIL alsmede een methode voor toetsing zijn op hoofdlijnen beschreven in de notitie 'Criteria voor de kwaliteitsimpuls landschap' die door Alterra is opgesteld.

Deze nieuwe rol van het rijk (bottom-up in plaats van top-down) staat beschreven in het 'Sturingsmodel voor het landelijk gebied'. Hierin worden afspraken gemaakt over besluitvorming en de verdeling van verantwoordelijkheden tussen rijk en provincies. Uitgangspunt is dat het rijk stuurt op hoofdlijnen en toetst op resultaat.

Hoe zien de plannen in de proeftuinen eruit?

De visies/plannen in de proeftuinen zijn (maart 2002) nog niet gereed. Wel is het mogelijk om voor de verschillende proeftuinen een korte omschrijving te geven van de problematiek die

men wil aanpakken en welke maatregelen naar voren worden geschoven om de problemen op te lossen en het landschap een kwaliteitsimpuls te geven. Tevens zal worden aangegeven of er al initiatieven en/of plannen aanwezig waren in het gebied. Voor het opstellen van de plannen zijn een aantal criteria door LNV geformuleerd die als leidraad dienen; deze staan hieronder kort beschreven:

1. Realiseren van een duurzaam en samenhangend netwerk van kenmerkende landschapselementen
2. Gemiddeld 10% van het totale oppervlak van de proeftuinen bestaat uit groen-blauwe dooradering
3. Multifunctioneel groen-blauw netwerk: versterken en verbeteren van landschapsbeeld, identiteit van het gebied, ecologische waarde, cultuurhistorische betekenis, watersysteem en recreatiemogelijkheden.
4. Aansluiten bij of voortbouwen op integrale visie voor het plangebied of de regio

Hieronder volgt een overzicht van de 8 proeftuinen die de richting van de planvorming kort beschrijft:

Wijk en wouden (Zuid-Holland)

In 2000 is er door de gemeenten, de agrarische natuurvereniging Wijk en wouden, de provincie, de WLTO, waterschappen en Staatsbosbeheer een gebiedscommissie opgericht. Deze richt zich op het initiëren, coördineren en afstemmen van activiteiten in het gebied. De commissie heeft een Integrale Gebiedsvisie 'Land van Wijk en wouden' opgesteld (2001) en werkt aan een meerjarig uitvoeringsprogramma (2002-2005).

Het veenweide-landschap staat onder druk, enerzijds door afname van landschapsbeherende agrarische bedrijven, anderzijds door stedelijke invloeden. Het landschap is hierdoor in kwaliteit achteruit gegaan (minder landschapselementen). De samenhang tussen stad en platteland is te mager terwijl de stad naast een bedreiging ook mogelijkheden biedt voor een verbreding van de landbouw.

Met de kwaliteitsimpuls zal met behoud van de identiteit van het gebied de gebruiks- en belevingswaarde worden verbeterd. Een verdere invulling van de plannen komt later beschikbaar.

West Zeeuwsch-Vlaanderen (Zeeland)

Door ambtelijke betrokkenheid bij de nota NVM en door de wens van GS om aan de slag te gaan met robuuste verbindingen en de kwaliteitsimpuls, is ingezet op de status van proeftuin. Recreatie kent geen goede inpassing in het huidige landschap. Door grondwaterstandsverlaging zijn kreken achteruit gegaan. Het beheer van landschappelijke elementen bleef achter. Door natuurbeschermers en de recreatiesector is een groen-recreatief plan voor de kust gepresenteerd 'Kust in kleuren'. Vervolgens is een gebiedsgericht plan voor heel West Zeeuws-Vlaanderen opgesteld. De proeftuin is deel van dit gebied en zal de visie van het gebiedsgerichte project als kader hanteren.

Doel van de proeftuin is het versterken en complementeren van de EHS, het landschap 'leesbaar' houden, duurzaam waterbeheer voor landbouw, natuur en recreatie, milieukwaliteit verbeteren evenals de mobiliteit, bereikbaarheid en toegankelijkheid van het landschap en tenslotte de landbouw verbreden (agrarisch natuurbeheer, groene recreatie). De kwaliteitsverbetering zal zich gaan uiten in een versterking van de landschapsstructuur en de netwerkfunctie van het landschap door gerichte aanleg en verbetering van groene en blauwe elementen.

Langbroekwetering (Utrecht)

Vanaf eind jaren '80 is er door de provincie, gemeenten en landschapsbeheer Nederland in het gebied gewerkt aan de verbetering van landschapskwaliteit. Aanvankelijk met landschapsbeleidsplannen en andere gangbare regelingen. Dit leidde niet tot een duidelijke kwaliteitsverbetering van het landschap. In 2000 is het Uitvoeringsprogramma Langbroekwetering (gebiedsgericht beleid) verschenen. De proeftuin is een onderdeel van dit programma.

Veel landschapselementen in het gebied hebben hun functie verloren en zijn verdwenen. De gangbare regelingen hebben niet geleid tot een duidelijk behoud, herstel of aanleg van landschapselementen (vooral houtwallen). Onvoldoende draagvlak bij agrariërs is hier debet aan. De negatieve economische effecten op de bedrijfsvoering van houtwallen (ruimtebeslag, schaduwwerking, bladval en onderhoud) liggen hieraan ten grondslag, hoewel de betekenis van landschapselementen wel wordt gezien.

In de proeftuin maakt men onderscheid tussen proces en inhoud. Het proces is gericht op het wegnemen van belemmeringen voor agrariërs om tot herstel en aanleg van landschapselementen te komen. Hiervoor wordt geëxperimenteerd met financieringssystematiek en vergunningenstelsel. De inhoud is gericht op een duurzaam en functionerend netwerk van landschapselementen.

Noordoost Twente (Overijssel)

Vanaf 1996 zijn er diverse initiatieven geweest om te werken aan de verbetering van de landschappelijke kwaliteiten in het gebied. Tussen 1996 en 2001 zijn er projecten uitgevoerd op het terrein van beekinrichting, landschapsontwikkeling, stimulering van de landbouw en vergroting van de toegankelijkheid van landschappen.

In het gebied dient nog een omvangrijk areaal EHS te worden aangelegd. Tevens moet de samenhang tussen landbouw, natuur en landschap sterk worden verbeterd. Gezien de kleinschaligheid van het landschap en de beperkingen die dat oplegt aan de landbouw zijn neveninkomsten voor de agrarische bedrijven van belang voor de continuïteit. Deze neveninkomsten kunnen door verbetering van de toegankelijkheid en het aanbieden van groene diensten worden vergroot.

De geformuleerde doelen voor de proeftuin kennen inhoudelijke en procesmatige aspecten. Inhoudelijk is verbetering van de groen-blauwe dooradering en daarmee de kwaliteit van het landschap belangrijk, net als het ontwikkelen van duurzame landbouw als drager van het cultuurlandschap. Hierbij speelt het verder ontwikkelen van natuur en landschapsbeheer als inkomstenbron voor de landbouw een rol. Procesmatige doelen gaan in op integratie van de ontwikkeling en beheer van een kwalitatief hoogwaardig landschap in de landbouwpraktijk, en het ontwikkelen van instrumenten voor duurzaam beheer.

Het Groene Woud (Noord-Brabant)

Dit Brabantse landschap langs de Dommel, Beerze en Reusel wordt gekenmerkt door beekdalen en dekzandruggen. Op de ruggen ligt de bewoning afgewisseld met essen. De gronden in de beekdalen waren nat en als grasland in gebruik. Dit oorspronkelijke kleinschalige landschap is in diverse rondes van landinrichting sterk van karakter veranderd. Schaalvergroting en sterke toename van de intensieve veehouderij hebben hierbij een grote rol gespeeld.

De huidige problematiek in het gebied hangt samen met de hoge ruimtedruk door de verstedelijking rondom dit gebied (Groene Hart van Brabant). Recreatieve druk speelt

eveneens een rol. Gebieden met hoge landschappelijke waarden worden afgewisseld met tamelijk grootschalige agrarische gebieden waar de waarden opnieuw ontwikkeld moeten worden.

Doel van de proeftuin is om in het gebied de groen-blauwe dooradering te verbeteren. Samenhang tussen stad en platteland vraagt een visie waarbij landbouw, natuur, landschap en recreatie met elkaar worden verweven.

Reitdiep (Groningen)

De landbouw in dit gebied is traditioneel gericht op concurrentie met de wereldmarkt; de omslag naar een meer op de wensen van de maatschappij afgestemde landbouw verloopt moeizaam. Het gebied ligt geheel in het 'Fries-Gronings Terpengebied' dat als Belvedere-gebied is aangewezen.

De achteruitgang van de landschapskwaliteit kan in drie punten worden omschreven waarbij de oorzaak de steeds grootschaligere landbouw is. Deze veroorzaakt de aantasting van landschapselementen zoals terpen, dijken waterlopen en oevers. Mede hierdoor maar ook door het intensieve grondgebruik zijn ook de natuurwaarden achteruit gegaan. Tenslotte wordt de ruimtelijke kwaliteit ook beïnvloed door de toenemende bebouwing die soms buiten de erfbeplanting in een afwijkende stijl wordt gerealiseerd.

Doel van de proeftuin is het realiseren van een multifunctioneel netwerk gericht op vervlechten van landbouw, natuur, landschap en zo mogelijk recreatie. Het financiële perspectief voor beheer van natuur en landschap door boeren is hierbij een speerpunt. Ook een betere recreatieve ontsluiting maakt onderdeel uit van de plannen.

Ooypolder – Groesbeek (Gelderland)

Deze proeftuin bestaat uit twee zeer verschillende en naast elkaar gelegen landschappen; dat van de stuwwal en dat van de rivier. Het gebied wordt grotendeels omgrensd door de EHS. Verder spelen er twee landinrichtingsprojecten, Strategisch Actiegebied Groesbeek en Strategisch Groen Project Gelderse Poort.

In het gebied spelen landbouw, natuur en recreatie een belangrijke rol. Deze kunnen in de proeftuin in samenhang met elkaar worden ontwikkeld. Kwaliteitsverbetering in het landschap zal onder andere bestaan uit een versterking van de ecologische samenhang tussen natuurgebieden en landelijk gebied alsmede ook versterking van de recreatieve functies. Voorts is het koppelen van de groen-blauwe dooradering aan cultuurhistorische waarden een item. Ook wordt over de grens gekeken naar patronen en verbanden in natuur en landschap. Tenslotte zal verbreding van de landbouw een rol spelen waarbij het Knooppunt Arnhem – Nijmegen (KAN) een potentiële afzetmarkt is.

Gulpen-Wittem (Limburg)

In het ROM-Mergellandproject is reeds ervaring opgedaan met beheer van landschapselementen door agrariërs waarbij het beheer volledig werd vergoed. Dit project valt ruimtelijk samen met een deel van de huidige proeftuin. Dit leidde tot veel animo en vertrouwen bij de landbouw. Een gunstige uitgangspositie voor de proeftuinen. Behalve dit project valt het gebied van de proeftuin ook in het Belvedere-beleid, is het onderdeel van het Drielandenpark en is het in SGR2 aangemerkt als Nationaal Landschap.

Om een duurzame instandhouding van het landschap via landschapbeheer te regelen is veel geld nodig. Wellicht biedt de proeftuin hiervoor mogelijkheden. Bovendien kan de landbouw in het gebied niet optimaal functioneren. Een deel van het inkomen van van boeren in dit gebied

moet uit de verbreding van de landbouw komen (groene diensten; waaronder landschapsbeheer).

Doel van de proeftuin Gulpen-Wittern is een duurzaam beheer van het landschappelijke netwerk. Recreatie is door de grote aantrekkelijkheid van het gebied gegarandeerd. Tevens is er procesmatig een doel geformuleerd om met instemming van Brussel tot een instrument te komen om het landschapsbeheer door boeren goed te kunnen regelen.

Hoe verlopen de ontwikkelingen?

De proeftuinen bestaan officieel vanaf 10 mei 2001. Dit tweejarige experimentele project loopt op 30 juni 2003 af. Vanaf 10 mei zijn de betrokken actoren gestart met het opstellen van visies/plannen voor de proeftuinen. In eerste instantie was de planning dat de visies/plannen in mei 2002 gereed waren. Dit blijkt echter niet haalbaar te zijn waardoor de datum is doorgeschoven naar september 2002. Het uitstel van de oplevering van de eerste visies/plannen heeft diverse redenen die in de volgende paragraaf aan bod komen.

Oorzaken voor vertraging / aandachtspunten

Een aantal factoren spelen een rol bij de vertraging van het opstellen van de plannen. Deze paragraaf beschrijft de meest belangrijke factoren en gaat verder in op andere aspecten die in het verdere traject van de proeftuinen de aandacht verdienen.

Bottom-up proces

Betrokken actoren moeten na jaren waarin top-down de gewoonte was wennen aan het bottom-up proces van besluitvorming en plannenmakerij. Dit vergt meer tijd dan aanvankelijk was voorzien. Bovendien blijkt dat het opzetten van een bottom-up proces met vele actoren over het algemeen pas na een langere termijn (langer dan de proeftuinen is gegund) op stoom komt. In de WCL-gebieden bleek bijvoorbeeld dat het enkele tot bijna 10 jaren kan duren voordat men tot goede overlegstructuren en uitvoeringsplannen komt.

Programma Beheer voldoet niet

Het programma beheer is in zijn huidige vorm niet flexibel genoeg om in te kunnen spelen op de praktijk van de proeftuinen. De pakketten voor landschap zijn beperkt. Het programma beheer stuurt op element-niveau terwijl men in de proeftuinen op structuurniveau wil gaan afrekenen.

Dualisme tussen uitvoering en ontwikkeling

Tegelijkertijd uitvoeren en ontwikkelen van beleid kost veel meer tijd dan alleen uitvoering van beleid. De betrokken actoren zijn bovendien vooral gewend aan uitvoering.

Draagvlak bij landeigenaren

Het succes van de proeftuinen zal in sterke mate afhangen van de bereidheid van landeigenaren om mee te werken aan de aanleg van groene en blauwe elementen op hun land. Hoeveel compensatie kunnen zij hiervoor krijgen? Hoe ziet de regeling eruit? Hoe wordt de continuïteit gewaarborgd? Komen de aan te leggen elementen onder een planologische veiligstelling te liggen (groene contour) of gaat het stramien nieuw groen = vrij groen gelden?

Context Europa

Nederlandse beleid is gericht op ontwikkeling; het Europese beleid veel meer op behoud. Compensatie mag van de EU alleen worden uitbetaald indien sprake is van inkomstenderving.

Nederland wil ook gaan betalen voor het beheer van de groene en blauwe elementen. Hoe wordt dit opgelost?

Criteria niet helder

Alhoewel er criteria bij de start zijn meegegeven; zowel inhoudelijk met betrekking tot de visie/planvorming als procesmatig leeft de angst dat deze criteria teveel speelruimte bieden. Achteraf worden de plannen getoetst; de criteria voor toetsing dienen zo snel mogelijk bij de proeftuinen bekend te worden gemaakt.

4 Conclusies

Bescherming van landschap

- Met het verschijnen van nieuwe beleidsnota's over natuur en landschap (NVM, VIJNO, SGR2) is een duidelijke accentverschuiving te zien van een strategie gericht op behoud naar een offensieve en ontwikkelingsgerichte strategie.
- Het totale oppervlak aan waardevolle landschappen in Nederland dat volgens de Indicatieve Kaart Huidige Landschapskwaliteit (VIJNO-toets, 2000) door het nieuwe voorgenomen beleid een vorm van bescherming krijgt is maximaal 25%. Dit was onder het oude beleid (SGR1) ruim 50%.
- Indien bij de eventuele verdere uitwerking van de VIJNO en SGR2 bescherming van landschap volgens groene contouren wordt geregeld betekent dit dat er netto veel minder dan 25% van de waardevolle landschappen in Nederland onder een beschermend regime zal komen te liggen.

Stand van zaken Waardevolle CultuurLandschappen (WCL)

- Ten opzichte van de evaluatie-studie van Pleijte et. al. (2000) over de monitoring van de WCL-gebieden blijkt dat er in de afgelopen jaren nog veel is gebeurd in de WCL-gebieden. Ook in gebieden waar op basis van de evaluatie uit 2000 weinig initiatief werd gemeld blijkt toch dat partijen (onder invloed van de stimulerende werking van de provincie) elkaar hebben gevonden.
- Het aanstellen van een gebiedsmakelaar binnen de WCL-gebieden die initiatieven coördineert en begeleidt blijkt een positieve stimulans te zijn.
- De uitvoeringsplannen binnen de WCL-gebieden blijken na het eindigen van de subsidie voor de WCL's financiering te vinden in het kader van het gebiedsgericht beleid (SGB) alsmede bij particulieren (kleinschalige initiatieven).
- Kritiek is er op het feit dat de regeling voor de subsidie gebiedsgericht beleid nog niet gereed is. Hierdoor dreigen initiatieven te stagneren. Overigens is de verwachting dat de regeling medio 2002 operationeel zal zijn.
- De opgezette overlegstructuren blijken binnen de WCL's als zeer positief te worden ervaren. De ervaringen met de gevolgde bottom-up strategie zijn goed.
- Verwachting is dat de opgezette overlegstructuren en de gebiedsmakelaars uit de WCL in de toekomst voorlopig gehandhaafd zullen blijven. Deze kunnen wellicht een rol spelen bij de verdere inrichting van de provinciale landschappen uit SGR2.

Stand van zaken Belvedere-gebieden

- In 2000 zijn er 37 van de 179 ingediende projecten gehonoreerd. In 2001 bedroeg dit 48 van de 125.
- Het niet honoreren van vele plannen is het gevolg van onvoldoende aansluiten bij de doelen van het Belvedere-beleid.
- Op basis van de gehonoreerde plannen over 2000 en 2001 wordt het beschikbare budget niet uitgeput. Het projectbureau Belvedere poogt dit in de komende jaren te verhelpen door de kwaliteit van de bestaande planvorming te verbeteren.

- Uit een studie van CLM onderzoek en advies (2002) in opdracht van het projectbureau Belvedere blijkt er onder boeren uitgaande van bepaalde randvoorwaarden draagvlak te zijn voor cultuurhistorisch landschapsbeheer.

Proeftuinen (Kwaliteitsimpuls landschap)

De uitvoeringsplannen hebben vertraging opgelopen door:

- In de proeftuinen is in onderling overleg volgens het bottom-up principe draagvlak ontstaan voor het concept van de proeftuinen en de groen-blauwe dooradering; niet alleen bij de betrokken organisaties maar in sommige gevallen ook al bij de boeren in een gebied. Het overleg kost echter meer tijd dan voorzien;
- Door het dualisme tussen ontwikkeling en uitvoering van het beleid;
- Onduidelijkheid over de planologische gevolgen van het aanleggen van de elementen van groen-blauwe dooradering;
- Beperkte reikwijdte van het Programma Beheer;
- Door middel van het instellen van werkgroepen wordt in de zomer van 2002 gepoogd de problemen die zijn ontstaan in de proeftuinen op te lossen. Regie ligt bij LNV.

Literatuur

- CLM onderzoek en advies, 2002. Mogelijkheden voor cultuurhistorisch landschapsbeheer door agrariërs. Leiden.
- Farjon, J.M.J., J. Dirkx, A. Koomen, G.W. Lammers en J. Klijn, 2001. De kwaliteit van het Nederlandse landschap op kaart. Alterra, Wageningen.
- Milieu-en Natuurplanbureau, 2001. Who's afraid of red, green and blue?. Toets van de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening op ecologische effecten. Bilthoven.
- Milieu-en Natuurplanbureau, 2002. Natuurverkenning 2001. Samenvatting. Bilthoven.
- Ministerie van LNV, 1990. Natuurbeleidsplan. Regeringsbeslissing. Den Haag.
- Ministerie van LNV, 1992. Nota Landschap, Regeringsbeslissing Visie Landschap. Den Haag.
- Ministerie van LNV, 1995. Discussienota Visie Stadslandschappen. Den Haag
- Ministerie van LNV, 1997. Programma Beheer. Het beheer van natuur, bos en landschap binnen en buiten de Ecologische Hoofdstructuur. Den Haag, Min. van LNV, Kernteam Programma Beheer.
- Ministerie van LNV, 1999. Discussienotitie Vernieuwing Landschapsbeleid. Den Haag.
- Ministerie van LNV, 2001. Nota Natuur voor mensen, mensen voor natuur. Den Haag.
- Ministeries van LNV en VROM, 1993. Structuurschema Groene Ruimte. deel 3: Kabinetsstandpunt. Den Haag.
- Ministeries van LNV en VROM, 2002. Structuurschema Groene Ruimte. deel 1: ontwerp. Den Haag.
- Ministerie van VROM, 1990. Vierde Nota over de ruimtelijke ordening Extra. Deel 1: ontwerp – planologische kernbeslissing. Den Haag
- Ministerie van VROM, 2002. Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening. Deel III: kabinetsstandpunt. Den Haag.
- Novio-consult, 2001. Evaluatie Belvedere
- Novio-consult, 2002. Monitoring KIL
- Pleijte et. al., 2001. Monitoring WCL. Alterra, Wageningen.
- RIVM. 1997. Natuurverkenning 97. Samson H.D. Tjeenk Willink, Alphen aan den Rijn
- RIVM, 2000. Natuurbalans 2000. Natuurplanbureau. Samsom BV, Alphen aan den Rijn.
- RIVM, 2001. Natuurbalans 2001. Natuurplanbureau. Kluwer, Alphen aan den Rijn.

Natuurplanbureau-onderzoek

Verschenen werkdocumenten

in de reeks 'Planbureau - werk in uitvoering (per 1 december 2002)

1998

- 98/01 *Querner, E.P., Th.G.C. v.d. Heijden & J.W.J. v.d. Gaast.* Beschikbaarheid grond- en oppervlaktewater voor natuur. Nadere uitwerking en toepassing in Oost-Gelderland.
- 98/02 *Reijnen, R.* (samenstelling) Graadmeters biodiversiteit terrestrisch. Graadmeters bijzondere natuurkwaliteit terrestrisch t.b.v. de Natuurplanbureaufunctie en graadmeter ruimtelijke kwaliteit natuur voor Monitoring Kwaliteit Groene Ruimte (MKGR).
- 98/03 *Higler, L.W.G.* Graadmeters biodiversiteit aquatisch.
- 98/04 *Dijkstra, H.* Graadmeters voor landschapskwaliteit. Raamwerk en bouwstenen voor een kwaliteitsindex 2000+.
- 98/05 *Sprangers, J.T.C.M.* (red.) Graadmeters voor algemene natuurkwaliteit: een eerste verkenning.
- 98/06 *Nabuurs, G.J. & M.N. van Wijk.* Graadmeters voor de fysieke producten van bos.
- 98/07 *Buijs, A.E., J.F. Coeterier, P. Filius & M.B. Schöne.* Graadmeters sociaal draagvlak en beleving
- 98/08 *Neven, M.G.G. & E.E.M. Verbij.* Laten we wel zijn! Studie naar conceptualisering van natuurgerelateerd welzijn.
- 98/09 *Kuindersma, W.* (red.), *P Kersten & M. Pleijte.* Bestuurlijke graadmeters. Een inventarisatie van bestuurlijke graadmeters voor de Natuurverkenning 2001.
- 98/10 *Mulder, M., M. Klaassen & J. Vreke.* Economische graadmeters voor Natuur. Ontwikkeling raamwerk en aanzet tot invulling verdelingsgraadmeters.
- 98/11 *Smaalen, J.W.M., C. Schuiling, G.J. Carlier, J.D. Bulens & A.K. Bregt.* Handboek Generalisatie. Generaliseren ten behoeve van graadmeteronderzoek in het kader van Natuurplanbureaufunctie.
- 98/12 *Dammers, E. & H. Farjon.* Naar een nieuwe benadering voor de scenario's van de Natuurverkenningen 2001.
- 98/13 vervallen
- 98/14 *Hinssen, P.J.W.* Activiteiten in 1999 in toeleverende onderzoeksprogramma's. Inventarisatie van projecten en de betekenis van de resultaten daaruit voor producten van het Natuurplanbureau.
- 98/15 *Hinssen, P.J.W.* (samenstelling). Voorstudies Natuurbalans 99. Een inventarisatie van de haalbaarheid van een aantal onderwerpen.

1999

- 99/01 *Kuindersma, W.* (red). Realisatie EHS. Intern achtergronddocument bij de Natuurbalans 1999 voor de onderdelen Begrenzing en realisatie EHS, Strategische Groenprojecten, Landinrichting, Compensatiebeginsel en Bufferbeleid.
- 99/02 *Prins, A.H., T. van der Sluis en R.M.A. Wegman.* Begrenzing van beekdalen in de Ecologische hoofdstructuur.; De relatie met biodiversiteit van planten.
- 99/03 *Dijkstra, H.* Landschap in de natuurbalans 1999.
- 99/04 *Ligthart, S.* Bescherming van natuurgebieden, nationale en internationale instrumenten.; Intern achtergronddocument bij de Natuurbalans 1999.
- 99/05 *Higler, B & S. Semmekrot.* Verkennende studie graadmeter natuurwaarde laagveenwateren
- 99/06 *Neven, I. K. Volker & B. van de Ploeg.* Tussenrapportage van een exploratief onderzoek naar de indicering van het concept maatschappelijk draagvlak voor de natuur.
- 99/07 *Wijk, H. van & H. van Blitterswijk.* Achtergronddocument bij de Natuurbalans 1999.
- 99/08 *Kuindersma, W.* Beleidsevaluatie voor de Natuurbalans; Een handleiding voor medewerkers aan de Natuurbalans.

- 99/09 *Hinssen, P. J. Luijt & L. de Savornin Lohman.* Het meten van effectiviteit door het Natuurplanbureau; Enkele overwegingen.
- 99/10 *Koolstra, B.J.H., G.W.W. Wameling & V. Joosten.* Modelkoppeling en –aanpassing SMART/SUMO – LARCH; Modelkoppeling en aanpassing ten behoeve van integratie in de natuurplanner in het kader van het project Graadmeters Natuurwaarde Terrestrisch.
- 99/11 *Koolstra, B.J.H., R.J.F. Bugter, J.P. Chardon, C.J. Grashof, J.D. van Kuijk, R.M.G. Kwak, A.A. Mabelis, R. Pouwels & P.A.Slim.* Graadmeter natuurwaarde terrestrisch; Verslaglegging van de uitgevoerde werkzaamheden.
- 99/12 *Wijk, M.N. van, J.G.de Molenaar & J.J. de Jong.* Beheer als strategie; Een eerste aanzet tot ontwikkelen van een graadmeter beheer (tussenrapportage).
- 99/13 *Kuindersma, W. & M.Pleijte.* Naar nieuwe vormen van beleidsevaluatie voor het Natuurplanbureau?; Een overzicht van evaluatiemethoden en de toepasbaarheid daarvan.
- 99/14 *Kuindersma, W, M. Pleijte & M.L.A. Prüst.* Leemtes in de beleidsevaluatie natuurbalansen ingevuld?; Een verkenning van de mogelijkheden om enkele leemtes in het evaluatiedeel van de Natuurbalans op te vullen.
- 99/15 *Hinssen, P.J.W. & H. Dijkstra.* Onderbouwende programma's; de resultaten van 1999 en de plannen voor 2000. Inventarisatie van projecten en de betekenis van de resultaten daaruit voor producten van het Natuurplanbureau
- 99/16 *Mulder, M. Wijnen & E.Bos.* Uitgaven, kosten en baten van natuur; Inventarisatie van de rijksuitgave aan natuur, bos en landschap en toepassing van maatschappelijke kosten-batenanalyses bij natuurbeleidsverkenning.
- 99/17 *Kalkhoven, J.T.R., H.A.M. Meeuwssen & S.A.M. van Rooij.* Omzetting typologie Basiskaart Natuur 2020 naar typologie Begroeiingstypenkaart
- 99/18 *Schmidt, A.M., M. van Heusden & C.J. de Zeeuw.* Tussenresultaten project Informatielogistiek Natuurplanbureau
- 99/19 *Buijs, A.E., M.H. Jacobs, P.J.F.M. Verweij & S. de Vries.* Graadmeters beleving; theoretische uitwerking en validatie van het begrip 'afwisseling'
- 99/20 *Farjon, H. J.D. Bulens, M. van Eupen, K.Schotten & C. de Zeeuw.* Plangenerator voor natuur-scenario's; ontwerp en verkenning van de technische mogelijkheden van de Ruimtescanner
- 99/21 *Berg, A.E. van den.* Graadmeters beleving; Horizonvervuiling (in bewerking)

2000

- 00/01 *Sluis, Th. Van der.* Natuur over de grens; functionele relaties tussen natuur in Nederland en natuurgebieden in grensregio's
- 00/02 *Goossen, C.M., F. Langers & S. de Vries.* Recreatie en geluidbelasting in 1995 en 2030; onderzoek voor Milieuverkenning 5
- 00/03 *Kelholt, H.J & B. Koole.* N-footprint 1980 – 1997, doorkijk 2030
- 00/04 *Broekmeyer, M.E.A., R.P.B. Foppen, L.W.G. Higler, F.J.J. Niewold, A.T.C. Bosveld, R.P.H. Snel, R.J.F. Bugter & C.C. Vos.* Semi-kwantitatieve beoordeling van effecten van milieu op natuur
- 00/05 *Broekmeyer, M.E.A. (samenstelling).* Stroom- en rekenschema's 1^e fase VijNo thema natuur. Bijlagerapport voor de bouwsteen natuur en de indicatoren natuurkwaliteit, landschapskwaliteit en confrontatie recreatievraag en –aanbod
- 00/06 *Vegte, J.W. van de & E. Turnhout.* De maat van de natuur; een onderzoek naar waarderingsgrondslagen in graadmeters voor natuur
- 00/07 *Kuindersma, W., M.A. Hoogstra & E.E.M. Verbij.* Realisatie Ecologische Hoofdstructuur 2000. Achtergronddocument bij hoofdstuk 4 van de Natuurbalans 2000
- 00/08 *Kuindersma, W. & E.E.M. Verbij.* Realisatie van groen in de Randstad. Achtergronddocument bij hoofdstuk 9 van de Natuurbalans 2000

- 00/09 *Van Wijk, M.N., M.A. Hoogstra & E.E.M. Verbij.* Signalen over natuur en landschap. Achtergronddocument bij hoofdstuk 2 van de Natuurbalans 2000
- 00/10 *Van Wijk, M.N. & H. van Blitterswijk.* Evaluatie van het bosbeleid. Achtergronddocument bij hoofdstuk 5 van de Natuurbalans 2000
- 00/11 *Veeneklaas, F.R. & B. van der Ploeg.* Trendbreuken in de landbouw. Achtergrondrapport project VIJNO-toets van het Milieu- en Natuurplanbureau voor de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening
- 00/12 *Schaminée, J.H.J. & N.A.C. Smits.* Kwantitatieve veranderingen in de vegetatie van drie biotopen (laagveenwateren, heide en schraalgraslanden) voor zeldzaamheid en voedselrijkdom over de periodes 1930-1950 (referentie), 1980-1990 en 1990-2000. Achtergronddocument bij de Natuurbalans 2000
- 00/13 *Willemen, J.P.M. & A.M. Schmidt.* Datacatalogus. Eerste inventarisatie van geo-data beschikbaar voor het Natuurplanbureau
- 00/14 *Klijn, J.A.* Landbouw, natuur en landschap in Nederland; een voorverkenning voor de Natuurverkenning 2
- 00/15 *Klijn, J.A.* Landschap in Natuurplanbureau-producten: een mental map en onderzoeksaanbevelingen
- 00/16 *Elbersen, B., R. Jongman, S. Múcher, B. Pedrolí & P. Smeets.* Internationale ruimtelijke strategie (in herdruk)
- 00/17 *Berends, H, E den Belder, N. Dankers & M.J. Schelhaas.* Een multidisciplinaire benadering van de gebruikswaarde van natuur; verkenning van een methode om ontwikkelingsopties voor (stukken) natuur te beoordelen

2001

- 01/01 *Jansen, S. m.m.v. R. P.H. Snep, Y.R. Hoogeveen & C. M. Goossen.* Natuur in en om de stad
- 01/02 *Baveco, H., J.C.A.M. Bervaes & J.Vreke.* Advies over de ontwikkeling van modellen voor het Natuurplanbureau
- 01/03 *Zouwen, M. van der & J. van Tatenhove.* Implementatie van Europees natuurbeleid in Nederland
- 01/04 *Sanders, M.E. & A.H. Prins.* Provinciaal natuurbeleid: kwaliteitsdoelen voor de Ecologische Hoofdstructuur
- 01/05 *Reijnen, M.J.S.M.. & R. van Oostenbrugge.* Wetenschappelijke review van SMART-MOVE. Onderdeel van het kern-instrumentarium van het Natuurplanbureau
- 01/06 *Bruchem, C. van.* Stuwende schaarste. Over de drijvende kracht achter de ontwikkeling van de agrarische sector
- 01/07 *Berkhout, P., G. Migchels & A.K. van der Werf.* Te hooi en te gras. Verkenning naar ontwikkelingen in de grondgebonden veehouderij en gevolgen hiervan voor natuur en landschap
- 01/08 *Backus, G.B.C.* Parels in de Peel. Intensieve veehouderij en natuur in Nederland Plattelandstad
- 01/09 *Salz, P.* Requiem voor de visserij in Vis Mineur
- 01/10 *Smit, A.B.* Ruimte voor akkers en tuinen, bomen en bollen. Verkenning naar ontwikkelingen in de akkerbouw en opengrondstuinbouw en effecten hiervan op natuur en landschap
- 01/11 *Bouwma, I.M., J.A. Klijn & G.B.M. Pedrolí.* Voorstudies Natuurverkenningen 2002 – onderdeel internationaal. Deel A: Europees beleid, wetgeving en financiële middelen, nu en in de toekomst; Deel B: Verkenning internationale waarden Nederlandse natuur en landschap
- 01/12 *Oerlemans, N., J.A. Guldemonnd & E van Well.* Agrarische natuurverenigingen in opkomst. Een eerste verkenning naar natuurbeheeractiviteiten van agrarische natuurverenigingen
- 01/13 *Koster, A., A. Oosterbaan & J.H. Spijker.* Ontwikkeling van natuur in de Nederlandse steden
- 01/14 *Bos, E.J. & J.M. Vleugel (eindred).* Uitgaven aan natuur door Rijk, provincies, lagere overheden, particulieren en de EU
- 01/15 *Oostenbrugge, R., F.J.P. van den Bosch & K.M. Sollart.* Natuurbalans 2001: enquête resultaten provincies
- 01/16 *Bouwma, I.M.* Programma Internationaal Natuurbeheer 1996 – 2000. Doelen & besteding
- 01/17 *Jonkhof, J.F. & M.P. Wijermans.* De Deltametropool: een grenzeloos parklandschap!

- 01/18 *Jonkhof, J.F. & W. Timmermans m.m.v. J. Borsboom-van Beurden & L. Crommentuijn.* Groen wonen tussen stad en land
- 01/19 *Keuren, A, H. Houweling & J.G. Nienhuis.* EHS 2000. Technische achtergronden bij de bestanden van de Ecologische Hoofdstructuur
- 01/20 *Veldkamp, B., A. Keuren, J.G. Nienhuis & H. Houweling.* EHS 2001. Technische achtergronden bij de bestanden van de Ecologische Hoofdstructuur
- 01/21 *Koole, B., J. Luijt & M.J. Voskuilen.* Grondmarkt en grondgebruik. Een scenariostudie voor Natuurverkenning 2

2002

- 02/01 *Berg, A.E. van den, M.H.I. Bloemmen, T.A. de Boer & J. Roos-Klein Lankhorst.* De beleving van watertypen. Literatuuroverzicht en validatie van de indicator 'water' uit het BelevingsGIS
- 02/02 *Geertsema, W.* Het belang van groenblauwe dooradering voor natuur en landschap. Achtergronddocument Natuurbalans 2002
- 02/03 *Sanders, M.E.* Beleidsevaluatie Agrarisch Natuurbeheer. Voortgang, knelpunten en effectiviteit
- 02/04 *Opdam, P..F.M.* Natuurbeleid, biodiversiteit en EHS: doen we het wel goed?
- 02/05 *Veer, M. & M. van Middelkoop.* Mensen en de natuur; recreatief gebruik van natuur en landschap
- 02/06 *Kuindersma, W., H.M.P. Capelle, R.C. van Apeldoorn & W.W. Buunk.* Bescherming natuurgebieden en soorten in Nederland vanaf 2002
- 02/07 *Sival, F.P., A. van Hinsberg, P.C. Jansen, D.J. van de Hoek & M. Esbroek.* Overlevingsplan Bos en Natuur. Achtergronddocument bij Natuurbalans 2001
- 02/08 *Roos-Klein Lankhorst, J., A.E. Buijs, A.E. van den Berg, M.H.I. Bloemmen, S. de Vries, C. Schuiling & A.J. Griffioen.* BelevingsGIS versie oktober 2001. Een compleet overzicht van het BelevingsGIS met achtergrondinformatie (*voorlopige titel*)
- 02/09 *Oostenbrugge, R. van, E.A. van der Grift, B.S.J. Nijhof, P.F.M. Opdam & M.J.S.M. Reijnen (red).* Levensvatbaarheid populaties. Achtergronddocument bij de Natuurbalans 2002
- 02/10 *Koomen, A.J.M. & T. Weijsschede.* Evaluatie landschapsbeleid voor de Natuurbalans 2002. De betekenis van SGR2 voor de bescherming van landschappen en de stand van zaken in de WCL-gebieden, Belvedere/Unesco-gebieden en bij de Proeftuinen